

ERÉNY

SAVARIA UNIVERSITY PRESS
Szombathely – 2020

Szerkesztő

BOKÁNYI PÉTER

A kötet támogatói

HÉVÍZ VÁROS ÖNKORMÁNYZATA

HÉVÍZGYÓGYFÜRDŐ
ÉS SZENT ANDRÁS REUMAKÓRHÁZ

KUKORELLY EDIT – ANDRÁS SÁNDOR

ANAT-KATHARINA KÁLMÁN –
BORSI-KÁLMÁN BÉLA

SZÓLLÓS MÁRTA – SZÓLLÓS SÁNDOR

CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN

„Sok rossz erkölcsöket Ki tudok fityölni?”

NAGY JÁNOS TRÉFÁS VERSESKÖTETE (1790)¹

*terem e' jó föld több Társakat...
(Pálóczi Horváth Ádám)*

Nagy János 1732-ben Nagyváradon látta meg a napvilágot, korai iskoláit is itt végezte, majd többek között Trencsénben, Győrben és Nagyszombatban. Belépett a jezsuita rendbe, Győrben telepedett meg, s a rend feloszlatása (1773) után még egy darabig e városban szolgált plébánosként, ezt követően 1778-tól haláláig, 1803-ig a Rábaközben, Szany községben. Bizonyára ezt a tisztséget is gondosan látta el, kortársai főként azonban költőként tartották számon, s legsikeresebb kötete, a *Nyájás Múzsza* (Győr, 1790) valóban országos hírnévhez juttatta. Egy egri szervita hitszónok, Szaitz Leó épp amiatt támadt rá egy kritikában, hogy papi személyhez méltatlan, erkölcsromboló és frivol verseket írt. A bírálat persze burkoltan nemcsak Nagy Jánost célozta, hanem példaképét, az 1779-ben elhunyt, szintén ex-jezsuita Faludi Ferencet is,

---

¹ A tanulmány a Lendület Nyugat-magyarországi irodalom 1770–1820 Kutatócsoport (Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Irodalomtudományi Intézet) keretében készült. A szerző a következő években Nagy János *Nyájás Múzsza* c. kötetének forráskiadását rendező sajtó alá a ReTextum sorozatban (Reciti Kiadó); e kis tanulmány a készülő előszó néhány fő kérdését foglalja össze. A külön nem jelölt helyeken hallgatólagosan támaszkodom az egyetlen eddigi Nagy János-monográfiára: KERÉNYI Olaf, *A magyar irodalmi népiesség úttörői I. (Nagy János, szanyi plébános élete és irodalmi munkássága)*, Pannonhalmi Füzetek 23 (Pannonhalma: 1939).

aki már életében népszerűvé vált szerelmi dalaival bizony valóban kitágította a magyar pap-költők kettős hivatásának határait.² Nagy egy kötekedő, nyomtatott pamflettel válaszolt még ugyanebben az évben *Az Oroszlány és a' Nyájás Múzsza* címmel, csúfot űzve a vitapartner keresztnevéből (Bécs, 1790), de Szaitz sem maradt adós egy szintén elég alpári gúnyirattal: *Az Oroszlány revántsot ad a' Nyájás Múzsának* (Leopolis [Eger], 1790).

De vajon tényleg ennyire ártott az erkölcsöknek Nagy János köteté? Lehetett-e a szószéken kívül igenis szórakoztató szándéka egy plébánosnak? Látni fogjuk: Nagy János semmiképp sem a pogány erkölcsök szószólója volt, noha valóban tag baráti körrel bírt. Levezett Révai Miklóssal, de a protestáns, sőt köztudottan szabadkőműves Pálóczi Horváth Ádámmal is. Nem volt kiemelkedő tehetség, de a vállalt feladatot jóízűen és szórakoztatóan teljesítette. Sosem fordult el papi identitásától sem: minden könyve borítóján, akárcsak egyedi versközléseinél „Nagy János Szanyi Plébános”-ként tünteti fel magát. Társadalmi címként viseli, ami ekkor már kicsit szokatlan Európában, hiszen az író és tudós egyháziak apránként leszoknak arról, hogy papi hivatalukat is tükröztessék – persze köztük ritkák az alacsonyabb rangú falusi papok, többségük legalább apát, néhányan még magasabb rangúak. Talán alkotói szabadidővel is jobban rendelkeztek, saját könyvtáruk lehetett, s munkásságukat néha többkötetes elméleti munkák reprezentálják. Nagy János azonban mintha kétféle szempontnak akarna megfelelni: a falusi tekintélyt is fenntartó, erkölcsökön őrködő plébános szerepkörét egyesíti

---

² Az egymás verseit, egyúttal Faludi egyik ismert költeményét parodizáló két gúnyiratról lásd *uo.*, 21–23. Mindkét fél érveit részletesen ismerteti és elemzi PERGER Gyula, „A »Nyájás Múzsza« és az »Oroszlány«, in. *Doromb: Közköltészeti tanulmányok* 7, szerk. CSÖRSZ Rumen István, 121–144 (Budapest: Reciti Kiadó, 2019).

a teljesen szabadelvű világi íróval. Szaitz Leó kirohanásait épp ez magyarázza: legalább titkolná papi hivatását, ha már az ördögnek áldoz!...

Nagy Jánost sokoldalú literátornak tarthatjuk. Ifjúkorában a virágzó jezsuita iskolai színjátszásból is kivette részét először szereplőként, majd maga is írt ilyesmit (e művei tudtommal máig nem kerültek elő). Hiába folyamodott a győri püspökhöz, hogy legalább kanonoknak nevezzék ki. Talán jezsuita múltja, talán a világirodalmi hírnév is óvatosságra intették felettesét – így aztán Nagy János csaknem három évtizedig maradt falusi plébános. Amikor kötete élére kiírta, ez még csak tizenkét évet jelentett. Hogy kissé magának való alkat volt, jól példázza, hogy 1778-ban állítólag viharosan kellett távoznia Győről: gúnyos búcsúverset írt (büszkén emlegetve benne új, szanyi plébániáját), a hátramaradók pedig megkönnyebbült rigmussal köszöntek el a „mocskos szájú plébános”-tól. Erős a gyanú, hogy világi kapcsolatai is beárnyékolják e viszonyt, ami viszont az utókor, a szekularizált irodalomtörténet szempontjából inkább érték, mint terhelő adat. Mi ugyanis roppant módon örülünk, ha annak jelét látjuk, hogy a régi egyháziak (bármely felekezetből) élénk szellemi kapcsolatot tartottak a felvilágosodás kori világi kultúrával. Nekik több integrációs és adaptációs lehetőségük volt, gyakran a könyvkiadás mecénatúrája is egyszerűbben működött. Annál inkább, mert mai értelemben vett értelmiségi pályákról ekkoriban még nem beszélhetünk, mindenki másból élt: a nemesség a birtokai hasznából, a papság az adott egyház szolgálatában, később tanárként próbálnak elhelyezkedni (a türelmi rendelet előtt a protestánsok végképp nem álmodhattak számottevő karrierről a közéletben).

A katolikus elit nagy részét azonban érzékenyen érintette a rendek feloszlata. Verseghy Ferenc, az egykori pálos egyházenész innentől például világi pályán mozgott, szerencsére

sokoldalú tehetsége révén még hosszú fogsága után is talpra tudott állni. A fentiek összefüggésében tehát Nagy János nem *megrekedt*, hanem mintegy *menedéket kapott* szanyi plébánosként. Művei címében talán ezért hangsúlyozza: a zűrzavaros időkben fontos ragaszkodnunk egy mégoly kicsiny társadalmi hatókörhöz, a saját gyülekezethez, a sztoikus derűvel szemlélt lehetőséghez is. Hasonló a sorsa egy fiatalabb kortársnak, Kresznerics Ferencnek (1766–1832), aki Kemenesalján, Alsóságban (a mai Celldömölkön) teljesített harminc éven át plébánosi szolgálatot. Irodalmi és főként nyelvészeti munkásságáért – a *Magyar szótár gyökérrenddel és deákozáttal* (1831) máig alapvető szakirodalom – halála előtt a Tudós Társaság tiszteleti tagjának választották, de még e gigászi szótár címlapján is megemlíti sokféle tisztsége közt, hogy ő „szombathelyi megyebéli pap”, „sági plébános, kemenesali esperes”. Ez a dicsőség nem adatott meg Nagy Jánosnak, életideje még egy tudományos intézmények előtti korszakra esik, de talán nem is vágyott ilyen babérokra, hiszen szakmunkáiról nem tudunk. Írni, ezáltal szórakoztatni és nevelni szeretett volna, s ebben komoly sikereket ért el.

Egyetlen eddigi monográfiája, Kerényi Olaf bencés szerzetes 1939-ben már összefoglalta az életmű fő pilléreit és az életrajzot.³ Sajnos számottevő újdonságok azóta sem kerültek elő, bár Nagy János működése és kapcsolatai még biztosan tartogatnak kutatni valót. A *Három veréb hat szemmel* kötetben,⁴ a régebbi irodalmi kuriózumok antológiáján túl a művei ma már nem részei a köztudatunknak. Mégis érdemes néhány versét újraolvasni, épp amiatt, mert az erény, az erkölcsök viszonylagosságát nyugati minták nyomán a hazai közönség számára is

---

³ KERÉNYI, *A magyar irodalmi...*

⁴ WEÖRES Sándor, *Három veréb hat szemmel*, 1–2. köt., mts. KOVÁCS Sándor Iván, WEÖRES Sándor, *Egybegyűjtött művek* (Budapest: Helikon, 2010³). Az első kiadás 1977-ben, a másodk 1982-ben látott napvilágot.

élvezetesen közvetítette. A korszak populáris költészetéből, mondhatni, Csokonai „irodalmi kamaszkorával” egybeeső 1790-es évekből az egyik legismertebb olvasmány volt a *Nyájás Múzsza*, amely sokféle előzményt egyesít, de saját népszerűsége se vitatható. A kötet második felében lévő *Gunyoló énekek* már ekkoriban elkezdtek terjedni a kéziratos énekeskönyvekben (némelyiküket valóban énekelték még évtizedekig),⁵ bekerültek a váci *Énekes Gyűjtemény* című zsebkönyvsorozatba ([1799], [1801], 1803, 1823), az első magyar világi nyomtatott kötetes antológiába, bár az 1803-as kiadás előszava, amely felsorolja az énekköltészet hazai klasszikusait, valamiért mellőzi a szerző nevét.⁶

Nagy János levelezett Pálóczi Horváth Ádámmal (1760–1820), a dunántúli protestáns irodalmi élet vezéralakjával is. Horváth lelkesült, verses episztolákat küldött a plébánosnak (összesen tízről tudunk, kettő nyomtatásban is megjelent). Sajnos Nagy levelei nem kerültek elő, pedig barátja még le is írja, hogy mi állt bennük:

Egy levelet Szanyból, Győrön igazítva keresztül
A’ Balaton mellyéki Füred téségire, mint egy
Nyólczad napja vevék [...]⁷

---

⁵ Nagy János közköltészeti kapcsolatairól bővebben: HORVÁTH János, *A magyar irodalmi népiesség Faluditól Petőfőig* [1927] (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1978), 64; CSÖRSZ Rumen István, *A kesergő nimfától a fonóbázi dalokig: Köz-költészeti hatások a magyar irodalomban (1700–1800)*, Irodalomtudomány és kritika: Tanulmányok (Budapest: Universitas Kiadó, 2016), 174–182; a variálódásról: PERGER, „A »Nyájás Múzsza«...”, 134–138.

⁶ A gyűjteményről részletesebben: CSÖRSZ, *A kesergő nimfától...*, 353–380.
⁷ Pálóczi Horváth Ádám, *T. Nagy János Szanyi Plébános Úrhoz, felelet egy leg első Levelére*, kiadása: PÁLÓCZI HORVÁTH Ádám *verses kiadványai (1787–1796)*, s. a. r. TÓTH Barna, Régi magyar költők tára: XVIII. század 16 (Budapest–Debrecen: Universitas Kiadó – Debreceni Egyetemi Kiadó, 2015), 682–685.

Szárnyal, egy veres 4 számmal, 's Raabbal jegyzett leveled,
Szárnyal, 's kedves leveleddel Ötséd szívét emeled.⁸

Horváth Ádám mintegy „irodalmi nagybátyja” volt Csokonainak. Az ifjú költő, aki 1798–1799-ben Csurgón vállalt tanári állást, legkésőbb általa megismerhette Nagy János munkáit. Közös barátjuknak, a nagybajomi Sárközy Istvánnak (Somogy megye későbbi alispánjának) a gazdag könyvtárában szintén lehetett példány valamelyik kötetéből, akár nála is kézbe vehette. Sajnos a kéziratok könyvtárjegyzék, amelyet Sárközy az 1830-as években tisztázott le, már nem tartalmazza, csak a váci antológia 1803-as kötetét, de ebben csak egy vers szerepel a szanyi plébánostól. Csokonai ismerhette azonban már korábban is, hiszen a *Diétai Magyar Műzsa* folytatásaképp a kötettől kölcsönzött címmel, *Nyájias Műzsa*ként akart új periodikát alapítani, s több verse egyértelmű Nagy János-hatást tükröz a szavak, rímek vagy motívumok szintjén.⁹

A *Nyájias Műzsa*t egy fontos fordítás kíséri Nagy János életművében, amely ugyancsak 1790-ben került sajtó alá: az *Udvári Kátó* (szintén szanyi plébánosként tüntetve fel az átdolgozót). Ahogy a korszakból csaknem mindenkire, még Csokonaira vagy Kazinczyra is igaz az a felfogás, amelyben az eredetiség fontos ugyan, de közel sem a legelső szempont az alkotáskor. Ekkortájt szinte minden „eredeti magyar mű” inkább fordítás vagy parafrázis, esetleg mind a kettő egyszerre.¹⁰ Többnyire úgy kell olvasnunk e korszak magyar irodalmát, hogy „mögé olvassuk” a görög és latin auctorokat,

---

⁸ PÁLÓCZI HORVÁTH Ádám, XI. T. *Nagy János Úrhoz Levél. 29. December 1789*, kiadása *uo.*, 515–517.

⁹ CSÖRSZ, *A kesergő nimfától...*, 181–182.

¹⁰ A kérdésről néhány éve két műhelykonferenciát tartottunk intézetünk szervezésében, s anyaguk tanulmánykötetekben is megjelent: *Nunquam*

néha pedig a korszak frissebb, nyugat-európai irodalmát (magyar viszonyok közt Metastasio, Voltaire, Gessner stb. egyaránt felbukkan). A lefordított műveket néha át is szerkesztik s talán nem mindig a legügyesebben, de a korabeli magyar irodalmi élet gazdagítása elképzelhetetlen volt e kompromisszumok nélkül. Annál inkább, mert a hazai közönség magyar nyelven így ismerhette meg őket első ízben – érdekes példa, hogy Molière elsősorban iskolai színjátékokká átdolgozva hódítja meg a magyar nézőket –, ugyanakkor a fordítók nevével jelentek meg, így az ő hírnevüket is gyarapították. Nagy János is így tesz: nagyszerű költőelődje, a szintén jezsuita Faludi Ferenc örökségét viszi tovább. E hagyatékból élnek a korabeli dunántúli (pap)költők, a közvetítő pedig Révai Miklós, aki Faludi verseit elsőként rendezte sajtó alá, ezzel az irodalomtörténet-szövegkiadó hivatás alapjait is megveti hazánkban. Ha hosszabb és szerencsésebb életet kap a sorstól, ő lett volna Kazinczy Ferenc szellemi ikerpárja a nyugat-magyarországi régióban, Nagy Jánossal is kapcsolatban állt. E nehéz sorsú, anyagilag is küzdelmesen élő piarista pap-tanár egész életében mecénások után futott, hogy nagy terveit, többek közt a *Költeményes Magyar Gyűjteményt* végbevihesse.¹¹ A *Magyar Hírmondó* tudós szerkesztőjeként és intézményi háttér nélküli sok száz

---

auores, semper interpretes: A magyarországi fordításirodalom a 18. században, szerk. LENGYEL Réka (Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet, 2016); *Római költők a 18–19. századi magyarországi irodalomban: Vergilius, Horatius, Ovidius*, szerk. BALOGH Piroska és LENGYEL Réka (Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Irodalomtudományi Intézet, 2017).

¹¹ A hatalmas tervről és annak előkészítő híradásairól legújabban: HEGEDÜS Béla, „Az irodalomtörténet mint érv az irodalom léte mellett: Révai Miklós felhívása a Magyar Hírmondóban és a *Költeményes Magyar Gyűjtemény*”, in *Doromb: Közkeöltészeti tanulmányok 6*, szerk. CSÖRSZ Rumen István, 101–112 (Budapest: Reciti Kiadó, 2018).

tételes levelezőként mindent megtett a hazai művelődési program megvalósításáért. Ha mást nem is ért el, de Faludi emlékét és műveit örökre beleillesztette a sokat változó kánonba. Az *Udvari Kátó* nem más, mint Balthasar Gracián *Az udvari ember* című kötete; Faludi még prózában magyarította, Nagy már ezt a kiadást faragja tovább disztichonokba. A magyar nyelvű időmértékes verselés jól követhető, de azért itt-ott nehezen élvezhető a mai olvasó számára. Ezt mintha Nagy se érezte volna igazán sikeres hangnemnek maga számára, ezért a magyar hagyományba szervesebben illeszkedő, emiatt könnyebben megmunkálható metrikai anyag felé.

Továbbra is Faludi Ferenc és Révai Miklós verseit parafrázálva kezdte meg önálló lírai pályafutását, ennek fő dokumentuma a *Nyájás Múzsá*-kötet. Talán már a címet is furcsállották a plébános tollából: sem a nyájasság, sem az antik múzsák (akik ráadásul pogányok és nőalakok) nemigen tartoznak egy idősödő falusi pap kötelező látókörébe. A kötet elején egyébként meg is szólítja a múzsát:

Nyájás kis Múzsátskám

Kelj fel, útnak indulj!

Ideje munkátskám,

Hogy már egygyet fordúlj! [...]¹²

Szanyból a veszprémi püspökhöz, Zsolnai Dávidhoz (1743–1810) visz az útja, neki ajánlja a költő a kötetet, talán valóban ő támogatta. (Ami egy kicsit furcsa, lévén az ő közvetlen felettese a győri püspök volt, Veszprém pedig a szomszédos egyházmegye.) A kötet mindazáltal Győrben jelent meg, a Streibig nyomdában, vagyis a korszak egyik

---

¹² *Bé-mutató versek, Nyájás Múzsá*, Írta Nagy János. Rábaközben Szany községnek plébánusa (Győr: Streibig József, 1790), 3–9, 3.

legjelentősebb magyar kiadójánál. A Múzsácska elárulja, mit várhat tőle az olvasó:

Ha kérded, mit tudok?
Tudok énekelni,
Pásztor sípot fújok,
’S mikor meg kell lenni,
Sok rossz erköltsöket
Ki tudok füttyölni,
’S az Érdemeseket
Ditsérni, betsűlni.
Tudok nyájaskodni,
És házasítani,
Búbokkal bajlódni,
Tánczra tanítani;
Az új Polgárokkal
Tudok keseregni,¹³
’S tiszta Vénusokkal
Tisztán enyelegni. ’s a’ t. [...]
Bár több illy Urakat
Találnánk Hazánkban,
Több ékes Múzsákat
Látnánk Országunkban!¹⁴

Érthető: a Múza arra büszke, hogy mindenkivel szót ért, s a gúny mellett örömteli perceket ígér. (Bárcsak sokan képvi-

---

¹³ Ez az utalás Nagy János egyik legismertebb versét, *A’ keseregő Tzigeányt* harangozza be; az *új polgár* megnevezést a Mária Terézia 1768-as rendeletével letelepített cigányokra használták, s a vers is így kezdődik: *Én szegény új polgár...*

¹⁴ *Nyájás Múzsá, 7–9.*

selnék ezt!) A költő elsősorban nyájaskodni akar, s a komoly erkölcsnevelés csak ennek mellékszálaként szerepel tervei között. A versírásról csupán ennyit mond:

Verset írtam, 's írok
Tsupán kedvetekért
Hogy valamit én-is
Üdőt velek tölték,
Nevesetek tí-is,
A' mint én neveték. [...] ¹⁵

A kötet egészét jellemzi a félresiklott emberi erkölcsök bemutatása, elemzése, akár kigúnyolása. Ezúttal nem drámai-szószéki hangon, sokkal inkább évődve, fricskázva s akár dalszerű köntösben. A kötetet néhány „pásztori ének” kezdi, vagyis eklogák például Faludi, Révai és antik előképek nyomán. Témánk felől ezek nem annyira fontosak, de akad közöttük egy Gessner-szöveg, amely így már sokadik átköltésen át jut el az olvasóhoz. Itt nagy hangsúlyt kap az ókor óta fontos szöveg, az udvarellenesség és a vidéki élet dicsérete. A pásztortól útbaigazítást kérő vadász a városba hívná újdonsült ismerősét, de az váltig állítja, jobb falun élni, mint a zsúfolt városban.

Szép szódat köszönöm, de én a' városba
Vallyon mit keressek? alatsony kunnyómba
Szinte úgy meg férek, ment vagyok esőktől,
(A' mi nékem elég;) 's fergegetg szélvésztl.¹⁶

---

¹⁵ *Uo.*, 11–12.

¹⁶ III. *Pásztor ének: Az el tévelyedett vadász, Révai után*, in *Nyájás Múzsza*, 28–34, 30.

Amit otthon el kell viselni a természettől, attól megvéd a házam, de az udvarban védtelen volnék minden értelemben. A vers végén pedig az oktatás:

Vajmi sokat veszt e' költésben a' város,
Kihez képest mező semmibe se káros!
A' ki meg elégszik mezei éltében,
Bóldog sorsát lássa e' Pásztor' képében.¹⁷

Nagy János többször hangsúlyozza, hogy műkedvelőnek tartja magát. Nem volt azonban teljesen amatőr, sőt bizonyára kapott némi használható kritikát is műveire. Révain túl más írók, irodalomkedvelők is biztathatták. Ott voltak asztalán egy tehetősebb kortárs literátor, Sándor István munkái, aki Bécsben tartott házat, a hazai művelődés egyik elhivatott háttéremberként támogatta Révait és másokat. A titokban gyakorolt jótékonyság fontos erény volt ekkoriban. Hogy Sándor István személyesen ismerte-e Nagy Jánost, egyelőre nem tudjuk bizonyítani (mindkét író levelezése nagyon csonka), de Révait nagyon is, s egyértelmű, hogy a szanyi plébános Sándornak az egyik név nélkül megjelent fordítását vette alapul saját moralizáló verseihez, a *Gúnyoló versek* ciklusához: *Rabnernek szatírái vagyis gúnyoló beszédei [...]*, ford. Sz. S. J (Pozsony, 1786).¹⁸ Nagy állítólag nem beszélt németül,¹⁹ tehát e szatírákat aligha fordíthatta

---

¹⁷ *Uo.*, 34.

¹⁸ Kerényi Olaf meggyőzően bizonyítja egy előfizetési listával, hogy Nagy a kötetnek már megjelenésekor, 1786-ban a birtokába jutott, s hagyatéklistán is szerepel. KERÉNYI, *A magyar irodalmi...*, 50. A monogram Szlavniczai Sándor Istvánt jelöli.

¹⁹ Ezt nehéz persze elképzelni egy nyugat-magyarországi szerzőről, aki éveket élt a vegyes nyelvű Győrben, lehet, hogy inkább rágalom.

volna önállóan. Wilhelm Gottlieb Rabener (1714–1771) porosz jogász és író a XVIII. század közepén alkotott, azaz Nagy János ifjúkorában jelentek meg munkái, majd összegyűjtött művei 1771-ben. Ha a népszerű szövegeket valóban Sándor prózai fordítása nyomán parafrazeálta tovább, immár kettős szűrővel számolhatunk.²⁰

A Rabener-fejezetből néhány példát hoznék a satirikus erkölcsjavító szándékra. Az egyik fő téma a ruházat, s nagyon jól rímel azokra a költői-prózai írásokra, amelyek végigkísérik a XVIII. századi Magyarországot. Már két nemzedékkel korábban, Nagy János ifjúkorában, amikor a régebbi magyar nemesi viselet kikerült a divatból, állandó kérdéssé vált, hogy miként őrizzük meg azt, ellenállva a külföldi áruk és divatok befolyásának. Néha, főleg a század végén ez már a nemzethalál és a függetlenség elvesztésének képsoraival is keveredik, hol komolyan, hol ironikusan (gondoljunk Gvadányi József vagy Mátyási József műveire).²¹ Holott, ha jól meggondoljuk saját tapasztalatainkat, a divat is hámlik, folytonosan alakul. Nem minden marad divatban, amit behurcolnak, az árvízi cipőktől a tányérkalapokig mindenféle volt már ideig-óráig az embereken, ami aztán nyugdíjba vonult. A fejezetet nyitó vers mindenesetre ezzel indít:

Köz-mondásba vettük: *Madarat tolláról,*
Embert ismerhetjük az ő ruhájáról.
A' ruha eszköze minden boldogságnak,
Tsak szép köntöst adjunk a' balgatagságnak. [...]

---

²⁰ Részletes összevetésüket lásd a készülő szövegkiadás jegyzeteiben.

²¹ A közköltészet divatesúfolióiból kritikai kiadás is készült: *Közköltészet 3/B: Közkerkölcs és egyéni sors*, s. a. r. CSÖRSZ Rumen István és KÜLLŐS Imola, Régi magyar költők tára: XVIII. század 15 (Budapest: Universitas Kiadó, 2015), 10–20. sz. és jegyzeteik.

Húsz, harmintz esztendő't tölthetsz szolgálatban,
Fáradhatsz törvényes Haza hivatalban,
Más huszon négy óra alatt el készülhet,
A' módi ruhában, ki elődbe ülhet. [...] ²²

Ebből egyenesen következik a gúnyos, Rabenertől átvett következtetés, miszerint a társadalom leginkább tiszteletre méltó hivatása – a szabóé:

A' mit én szemlélvén, igazán meg vallom,
Hogy én a' szabókhoz mások felett hajlom,
Egygyet sem tisztelvén úgy, mint a' szabókat,
A' kik szabják, 's varják a' Méltóságokat.

A' szabó' műhelyét midőn látogatom,
Sok tapasztalásból világosan látom,
Hogy a' jó erkőltsek, az ész, és érdemek,
A' szabónak szülő keze közt teremnek. [...] ²³

A Rabener-gúnyversek másik fő műfaja érintkezik Nagy János saját szerzésű dalainak kulcstémájával: a házasságról szóló tréfás intő vagy oktató szándékú szövegekkel. S noha költőnk köztudottan és vállaltan papi személy, de óvakodik a szokásos bibliai érveléstől, példáktól (Ábrahám és Sára, Jákob és Ráhel, 128. zsoltár, *Énekek éneke* stb.). Láthatólag a forrását követi abban, hogy csakis racionális, mondhatni polgári problémákat vet fel. A sorozat nyitó verse:

---

²² I. szatira: *A' ruházatról*, in *Nyájás Műzsa*, 75–90, 75–76.

²³ *Uo.*, 84.

*Azok ellen, kik ámbár magok vétenek a' Házasság' választásában,
még-is minden fogyatkozást az Egekre vetnek, mondván:
A' Házasságok Mennyekből rendeltetnek.²⁴*

Bizonyára ez is normasértő hozzáállásnak tűnhetett egy plébánostól. A tanulság ugyanis épp az, hogy csakis magunkat okolhatjuk, ha rosszul választunk hitvest, nincs benne isteni hatás. Nagy János érdeme, hogy versei még messzebb mennek. Mint írja, a keleti népek fátyolt viselnek, hogy elrejtsek asszonyaikat, de nálunk (se a porosz összövegben, se a magyar fordításban) nem működne ez,

De ez nálunk talám a' mint lehetetlen,
Úgy mind a' két részről lenne túrhetetlen,
Mert férfiak inkább rájok rohannának,
'S minden fedő fátyolt öszve szagatnának.²⁵

Még vadabbá válnánk nyugatias birtoklásvágyunktól? Úgy tűnik, igen. De Nagy János ebben is az elfojtás káros hatását látja, mivel szerinte a párok találkozásának kitüntetett helyszínei, alkalmi nem elegendők. Ha csak farsangkor látja egymást a fiú és a lány, bizonyosan elhamarkodják a döntést, s végül a legrosszabbat hozzák ki magukból.

Nem lenne e tehát tanátsosabb ennél?
Ha olly szokás lenne minden némű rendnél,
Hogy a' férfi a' lány' látogatásához
Ifjantan kezdene, 's korán, szokna ahoz?²⁶

---

²⁴ II. szatira, uo., 91.

²⁵ Uo., 100.

²⁶ Uo.

A boldogtalan házasság ellen szólni sem papi szerepkör, valljuk be. A korai összeszokás, egymás jobb ismerete viszont ehhez, az érzelmi alapú, polgáriasabb házassághoz vezethet. Egy másik vers arra fut ki, hogy házasodjanak is fiatalon, persze a kellő előzetes ismeretekkel, mert akkor többet élnek majd együtt, jobban összecsiszolódnak – ezek ismét a felvilágosodás szavai: mások és önmagunk tisztelete, a tolerancia, amit költőnk a korábbi korokból örökölt ifjúkori házasodás- eszménnyel ötvöz. E körből is felvillan néhány szatirikus példa: az öregember, aki már a negyedik fiatal feleségét emészti el,²⁷ vagy a hozományvadász orvos, aki özvegyasszonyokat vesz feleségül, majd hivatásából adódóan el-eltelzi őket láb alól...²⁸ A lényeg, hogy e szószerűen is beszélő ember az ifjakat inkább a verseskötet humorán keresztül szeretné tanítani, semmint papos szigorral. Meri engedni őket egymással lenni, amitől századok óta eltiltották őket. Párhuzamos idézetek százait hozhatnánk, még a fonót is botránkoztató helynek tartották a régiek, hiszen egyszerre voltak jelen a különművek, s kívánatosabbnak tartották az elszigetelődést – ám ez csak táptalajul szolgált a rossz házasságokhoz. A házasság fetisizálása, a névmágia, illetve az azt övező fatalizmus a felvilágosodás mérlegén elsősorban komikussá válik. Nagy János is lefordítja azt a szöveget, amelynek hőse megfogadja, hogy csak Krisztina nevű nőt vesz feleségül (el is találta a legrosszabbat a kegyes név ellenére),²⁹ s a másikat, amelyben a férfi az első vasárnapi szembejövő hajadonnal akarta összekötni az életét: a templomajtóban egy rossz életű vénlányba botlott, akit így kénytelen volt hitvesül fogadni:

---

²⁷ VI. szatira: *Némely balgatag házasságoknak egybe hordása, melyek az egek szám-adására költettek össze*, uo., 120–124.

²⁸ VII. szatira: *Egy özvegy asszonyinak férjhez menéséről*, uo., 125–128, folytatás a VIII. szatirában: 129–131.

²⁹ XI. szatira: *A' bizonyos névre tekintő házasságról*, uo., 136.

'S imhol az első lány, ki oda ballagott,
Már húsz esztendő-t is jól felyűl haladott,
'S rendetlen éltéért úgy el híresedett,
Hogy leg szemtelenebb férfinak sem kellett. [...]

Tsúfja, és példája, azon házasoknak,
Kik ájtatosságból illy balgatagságot
Kezdenek, 's az Égre kennek bolondságot.³⁰

Ez utóbbiban a Bálint-napi s farsangi angolszász szokások is tükröződnek, hiszen azoknak épp a véletlenszerű, farsangias párválasztás a lényege – Rabener és Nagy egyaránt bizarrnak érzi ezt (még ha a régiek ezt az útvonal gondos megtervezésével és az időzítéssel finomították is). De akár a laza erkölcs feletti kritikának tekintjük, akár a furcsa helyzetből adódó kiegyenlítő, polgáris tendenciának – hogy végül az is társra talál, akinek erre nem volt esélye –, az ilyen választást mindkét költő kárhoztatja. Világosan látszik itt egy átalakuló társadalom, amely a saját előző hagyományelemeivel úgy kell gazdálkodjon, hogy abból számára is élvezhető, kreatív megoldás jöjjön ki. Elég volt a kényszerű, butaságon alapuló boldogtalan házasságokból!

A sorozatot stílszerűen egy allegorikus vers zárja le, amely Nagy János saját munkája (Szaitz Leó ezt is alpárinak titulálta és kigúnyolta). A Gatyá-tóról szól, amely Szany határában a Rába-parton fekszik, s amely valójában Marcal folyamisten parton hagyott gatyájából keletkezett, akit Venus rajtakapott a Rába nevű „víz-kisasszonnyal”, s büntetésből változtatta tóvá a gatyát. Ekként kelt nászra a két folyócska:

---

³⁰ X. szatíra: *A' figyelem nélkül való házasság kötésről*, uo., 134–135.

'S így e' Tó' szülői Martzal és a' Rába,
Gatya-tó' születésén Vénus volt a' Bába.³¹

Talán még ez is sikamlós a plébános szájából... Mindenesetre érdekes szellemi útvonal, amelynek során a porosz, XVIII. század közepi polgári, protestáns jogász versei csaknem fél évszázaddal később egy kis magyar dunántúli falu plébánosának átköltésében szólítják meg a hazai olvasókat. Az egész korszak ellentmondásos, ezt jól tükrözi a kötet, amelynek elején a rendek feloszlatása miatti kesergés tónusa is hallatszik, vagyis a jozefinista rendeletek iránti rosszállás, míg a kötet végére odakerült az épp 1790 elején elhunyt II. József búcsúztató verse³² – talán így tűnt megjelentethetőnek a néhol kifejezetten pikáns gyűjtemény.

A *Gúnyoló 's más víg énekek...*, vagyis Nagy János saját kisebb költeményeinek fő szerepe a kötetkompozícióban, hogy a Rabener-szatírák tanulságait mintegy újramondva vagy szcenírozva még egy pár furcsa visszásságot nevetségessé tegyenek. A divatcsúfolók témáit már érintettük: fölösleges dolgokat tanulunk el külföldről, s drága pénzért veszünk kacatokat. A *buffánt*, későbbi nevén a fardagályt (abroncsos szoknyát) Nagy szerint azért találták fel, mert akik azt viselik, feslett erkölcsaik miatt hamar teherbe esnek, de a hatalmas építmény mögött észrevétlenül hordhatják ki gyermeküket... Ráadásul azzal pirít rájuk, hogy ez ma már egyáltalán nem *módi* ruhadarab, a szakácsnék is ilyet hordanak.³³ A dajkaság intézményét is fölöslegesnek tartja, az anyák nyugodtan szoptathatnák a babáikat, ehelyett mással mulatják az időt:

---

³¹ Toldalék: *Egy Gatya-Tó nevezetű Halas-Tőről, a' melly azért nevezetik így, mert a' Gatyának formáját viseli*, uo., 163–169, 169.

³² *Szomorúság*, uo., 277–278.

³³ *IV. ének: A' buffánról*, uo., 184–187.

Ha a' Dámák kis kutyára
Szert tehetnek, szert tesznek,
Mit nem kötnek a' nyakára?
Velek hálnak, és esznek;
Törpe kutyák a' szobában
Ugatnak, és vizelnek,
De a' gyermek' sírásában
A' Dámák részt nem vesznek.³⁴

Ezért volnának satnyák az arisztokrata gyerekek, hiszen nem anyjuk tején, hanem a dajkákén fejlődnek, míg a parasztgyerekek erősek, teherbírók és vállalkozó szelleműek és tovább élnek?...

Itt szerepel két országos slágerré, igazi közköltézzetté vált vers: a *Bakonyi Jutka! hol voltál*, egy párbeszédés dal Pápa városának szépségeiről (lásd a veszprémi püspöknek szóló ajánlást, hiszen Pápa sem a győri egyházmegyében van...),³⁵ továbbá a *Bundás Geci házassodni régen akart már* kezdetű tréfás házassító nóta,³⁶ amelyet a kor legismertebb osztrák táncdallamára, a *Strassburgerre* lehetett énekelni. Tanulságuk közös: bátran nyájaskodjanak s bújjanak össze fiúk és lányok, ha örömeiket lelik benne, úgylis házasság lesz a vége. E párbeszédés *enyelgő dalok* mind úgy végződnek, hogy hőseik felke-rekednek, s a paphoz sietnek, hogy összedja őket. Mert eny-nyiben a pap igenis felelős a jelen erkölcsiért. Akár úgy, hogy költői mivoltában az egyházi gyakorlattal olykor ellen-kező álláspontot hirdet. Akár úgy, hogy a festőkhöz hason-lóan mellékalakként beleírja magát a kötetbe, egyensúlyte-remtőként: az ő feladata immár a tényleges házassági áldás.

---

³⁴ V. ének: *A' dajkákról*, uo., 188–192, 189–190.

³⁵ XXIV. ének: *Pápa városát ditsérvő bakonyi leány*, uo., 241–242.

³⁶ XXIII. ének: *A' strassburgi tántznak notájára*, uo., 239–240.

Ezzel Nagy János (a jeles elődökre, Faludira és Révaira visszautalva) sokaknak példát adott a pap és a költő szerepének összehangolására. Alighanem Czuczor Gergely, Pázmándi Horváth Endre és mások életútja is innen, e felvilágosodás kori falusi sikerkönyvből veszi eredetét. Játékos, komolytalanul komoly világi verseikért mindannyian azt az áldozatot hozták, hogy papi karrierjük sosem ívelt magasabbra...